

FARAGÓ KORNÉLIA

Avantgárd orientáció, többes identitás, nemzeti dimenzió

Lőrinc Péter élettörténeti elbeszélései

A húszas évek jugoszláviai magyar avantgárdjának egyik legtermékenyebb alkotója, akinek az útja az „expresszionisztikus versvilágtól a dadaizmuson át a szociális irodalomig tartott” (BORI 1973; 537), több alakmást is teremtett, amelyekben önmaga előtt is képes volt mássá válni. A század eleji modernitás szabadságmozgásaiba illeszkedő gondolkodása, amely az én önmaga számára való idegenné válásának tüneteire is reflektált, nem volt hajlandó egy szűk identitáskörbe zárni magát, egyetlen identitásra lefordíthatatlan gazdagságát, és olyan megoldást keresett, amelylyel kitágíthatja az önérvényesítés kereteit, valamilyen módon kikezdheti a rögzült identitáskonstrukciók fölépítését. Alapvetően minden egyes alteregót valami másra alkalmas, valami másra nyitott és eredendően valamiféle önmagán kívüli, külső vonatkozású szerkezetként képzelte el, de van példánk arra, hogy prezentálja a testi széthasíthatatlanság lehetetlenségét is, azt, hogy a különböző „én”-ek tudati széjjelválásának hátterét a test egysége biztosítja. Az én és az „akarnám-én” kettőssége, már a húszas évek legelején a pécsi *Krónikában* megjelent szövegekben foglalkoztatta, kezdetben amolyan „ihletteni” értelemben. Az *Esztétikai skiccek* egyik darabjában, *A verseim* című szövegben a következők állnak: „Szeretném, ha én írtam volna őket, de nem én írtam. Az írta őket, aki szeretnék lenni s akiről néha (pillanatokig csupán) azt hiszem, hogy én vagyok. Pillanatokig olyankor az is vagyok! Az énem s az akarnám-énem, ha néha összetalálkoznak, akkor megrögzítem őket, hogy legalább az emléke meglegyen az életnek, az egyesülésnek” (LÁNG 1973; 401).

A szerző szubjektumfölfogása különösen a „bent-emberek” keveredésének és harcának képzetével mozdul ki a többség irányába. „De művészi minden írás, hol az író önmagát fejezi ki a betűkben! Ahol más életét írva is meg: önmagát objektiválja! De ezt csak akkor teheti meg, ha mindezek a mások benne élnek! És minél több egyéniség van az íróban, annál nagyobb művész!” (uo.).

Itt magát a művészi aktust jelenti az alkotói én át- és széthelyeződése a irodalmi szövegekbe, a fiktív irodalmi figurákba, miközben a szerző „több-ember”-ként funkcionált, „s a sok ember ellensúlyozta egymást”. Későbbi nézőpontokból úgy tűnhet, hogy e „bent-emberek” egyike-másika nevet kap, publikációs tevékenységű szerzői alakmásként nyer formát és személyiséget, teret engedve bizonyos új gondolkodási módzatoknak. Az 1918 és 1921 közötti időszakot feldolgozó *Válságok és erjedések* visszatekintve is értelmezi az AKART-ÉN elméletét: „Akart-énnek, néha akarnám-énnek neveztem ebben az időben az ideált, azt az embert, aki szeretnék lenni, aki szintén megvan bennem, de aki még mostohafiú, és ott gomolyog a többi között, akit vágyva vágyok, akit uralomra kívánok juttatni. [...] Harcolok szóval egyéni céloimért: új emberemért, azért, hogy mondjuk: betű-emberből hang-emberré (akciós emberré!) váljak” (LŐRINC 1962; 150).

A *Válságok és erjedések* szerzője, az alakmásként funkcionáló Lőrinc Péter „emlékezetében” rekonstruálja is Löbl Árpád azt illető vágyait, hogy a BETŰ és a TUDÁS metaforájából kilépve a HANG és a HIT metaforája lehessen, majd megszervezhesse magában, ahogyan fogalmaz, az akciós hit és a passzivitásba vivő tudás szintézisét. Önéletrajzi könyvei másutt is foglalkoznak azzal a képzzel, hogy a tudás ellensége a tettnek, a betű a hangnak – és annak az aktualitásával is, hogy a „lenin-fiúk [...] kihányják magukból, agyukból a könyvtárat” (uo. 236). A különböző „én”-ek mind átmeneti alakzatok, de összességükben, szinte paradox módon, az örökidejűség megtestesítői. Ily módon, ha jobban meggondoljuk az alakvonatkozások sűrű hálójából kimondatlanul is az a Löbl Árpád lép elő, amolyan felettis alakként, akiben ezeknek a figuráknak az előélete, illetőleg majd az összessége kimutatható. „Egyre akartam valamit! És tudtam is már, hogy mit. ÚJ-ÖNMAGAMAT akartam! Más, új

emberemet akartam segíteni önmagamban hatalomra – a permanens belső forradalom pályáján. Meg akartam szabadulni a régi Árpádtól, új LÁNG-gá akartam égni – végleg! Így keletkezett önelemzésem során – s nem is az én hibám, hogy másokra is, jaj, nagyon sokakra ráillett a kapott lelki struktúra képe – új elméletem a számtalan énről, akik bennem (bennünk) lakoznak (bennünk is, mert rögtön kivetítettem, »expresszionisztikusan« a magam lelki képét a más lelki képévé is!), és akik koronként, időnként, letaszítva az éppen uralmon levő ént trónjáról, eluralkodnak bennünk, és adják jellemüket, amely így persze nem örök, de egyre más és más. Örök csupán a gomolygó ének összege, összessége” (uo. 149). *A Pirkadás* című kötet több mint másfél évtizeddel később, a szerző 80. születésnapjára jelent meg 1978-ban, *Az emberek az embertelenségben* önéletrajzi sorozat kései, harmadik könyveként, és a harmincas évek történéseiből építkezik. Az elbeszélő története itt teljes egészében a baloldali mozgalmi beállítottság viszonylatában tárul fel. Az én-szemponotú narrátor, aki a borító alapján megint a „nem szépen író szépíró szerteacsapongó fantáziáját” (uo. 322) szabadon engedő Lőrinc Péterhez köthető, főként a gazdasági válság, a nyomor éveit, a királyi diktatúra, ahogyan fogalmaz a „monarchofasizta rémuralom” éveit beszéli el, *Az éj-jel himnusza* születésének (1932) és megjelenésének (1936) az időszakát. Ez a tizenkét részes versciklus a befelé tekintés, „a rettenet lelket emésztő szorításából, az idegenségtől” való szabadulás kísérlete. Utolsó darabja mégis az „új hit éledésére, az új aktivitásba lendülésre” (LŐRINC 1978; 9) mutat: „hitünk, betlehemi csillagunk, / gyermekünk: tetteink, / a mindenkibe átültetett hit! / úgy legyen!” Egy új életkoncepció jeleként értelmezhetjük, hogy az *Útban* is publikáló Holländer Zoltán szerkesztette „noviszádi” társadalomtudományi és irodalmi folyóiratban, az *Ékben* már Lovass István jelenik meg szerzői névként, de az emlékező a Varga név használatára is utal. Az élettörténet által számontartott heteronímek is felsorakoznak a következő idézetben, amely már az egyik legkidolgozottabb ilyen alaktól, a Láng Árpádtól való megválás emlékeit idézi fel. Láng Árpád kiemelkedő jelentőségét jelzi az alakmások sorában, hogy míg korábban életre kelésének, most az aktív élet színpadáról való lelépésének mozzanatai is helyet kapnak az emlékezeti térben. „Aláírásként

– új név az ÉK lapján és életében – Lovass István az elhunyt, örökre meghalt, eltávozott Láng Árpád helyett. Láng jelentett valakit. Egy éveken át válságban fetrengő, erjedő, fejlődő, vajúdó, majd egyenesbe futó embert, aki a rettenet éveiben eltávozott, és Lányiknak, Lovassoknak, Vargáknak, másoknak adta át a helyét, vagy különféle szerb nevéeknek, akik szinte minden lapban, minden cikk, vers, írás alatt más emberré változtak (Darlić, Josipović), s ezek végül az új pirkadás, új hajnalhasadás idején újra állandósultak, egy mederbe csurogva egyesültek Lőrinc Péterben és Žarko Plamenacban. Ez a Plamenac tartotta fenn a folytonosságot hosszú évek múltán is – ez volt az egyenes leszármazott, a Láng-utód. Habár azt is meg kell mondanom, hogy Lőrinc Péter és Žarko Plamenac a folytonosság és bizonyos azonosság ellenére sem volt azonos az egykori Lánggal" (uo.).

Feltűnő, hogy a különböző neveken megjelenő fiktív szerzőknek sincs szilárd identitásuk, e nevek többszáma jelzi folytonos változásban levésüket, azt, hogy természetes velejárójuk a megújulás aktusa, mert csak így jelenhet meg bennük az élet erőteljes mozgékonyága. A legértékesebb heteronímet, Láng Árpádot váltó új név/nevek annak a vágynak a produktuma(i), hogy ezeknek az alakoknak a kitermelője újradefiniálja saját szubjektumstátuszát, megteremtse a szemléleti váltás médiumát, s új alakváltozati lehetőségek előállításával álljon bele azokba az időszerű gondolkodási folyamatokba, „az új pirkadást, az új harcok indulását” támogatva, amelyekben az individuumnak az eljövendő társadalom prédikátoraként kell fellépnie, nem „betörve a szadista isten jáslához” (uo. 18). Az elsőséggel bíró alakmás, a szinte már önálló személyiséggel rendelkező „Láng jelentett valakit”, s a következők eredendően alá vannak rendelve ennek a jelentésértéknek. Láng Árpád helyén más figurák teremnek ugyan, de a Láng-élmény, a Láng-metafora elragadtatott nagyszerűségének nem születik valódi helyettesítője. Erről az élményről a *Válságok és erjedések* a következőképpen tájékoztat: „Én magam is – magam és barátaim névadó keresztvizében: »Láng de Kovászi«, azaz az »örök kovász« – a másokat is magával sodró, örök mozgató, erjesztő bacillus voltam ebben az időben. Örök kovász és örök »láng«, amely – szinte azt mondtam: »aki« – mindent önmagához éget, önmagához

hasonlít: lánggá tesz, szóval mindent, minden csak némileg is éghető anyagot” (LŐRINC 1962; 324).

A következő két legkidolgozottabb alakmás biztosít némi kontinuitást, bizonyos elkülönöződési mozzanatok érvényesítésével. A visszaemlékező szerep felöltése utólagosan felerősíti Lőrinc Péter státuszát. Az élettörténeti kötetek különlegessége ugyanis az, hogy a Lőrinc Péter szerzői névhez kötődően, tulajdonképpen az egyik alakmás emlékezés-írásaiból épülnek fel, akinek vezérlő szándékai a harmadik könyvben leginkább az identitásformálódás azon mozzanataihoz kötődnek, amelyek kapcsán a mozgalmi közösség, az agitáció mint létmód biztosítja az önértelmezés kereteit. Korjellemző emlékezeti segédeszközök állnak a rendelkezésre, amelyekben csak úgy hemzsegnék „az élet jellemző ínycsok különlegességei és különöségei” (LŐRINC 1978; 28). A *Pirkadásban* arról tájékoztat, hogy „[k]ülönös fajtájú, némileg naplóra emlékeztető noteszeket vezettem a külvilág és belső világom eseményeinek tudatosító egyéni rögzítése céljából” (uo. 27–28). A Lőrinc Péter szerzőségében megjelent *Emberk az embertelenségben* három könyve azokat a korai időket is felidézi, amikor Lőrinc Péter alakja még meg sem született. S bár látóköre valóban széles lehet, hiszen, mint idéztem már, a különböző alakmások „egy mederbe csurogva egyesültek Lőrinc Péterben és Žarko Plamenacban”, mégis meg kell említeni, hogy mivel az elbeszélő mindazon korai információknak is a birtokában van, amelyekkel voltaképpen így sem rendelkezhetne, azt kell feltételeznünk, hogy afféle „bent-emberként” már akkor is létezett, amikor még érdemben nem mutatkozott. A Péter, az elbeszélő állításai szerint, egy konspiratív levelezés névhasználatából ered, és Lőrinc Péterként 1936-tól kerül publikációs forgalomba. Egy szöveghelyen az élettörténet elbeszélője így idézi fel az egykori emlékeit, racionális gondolkodásra intő önmagát: „Vigyázz, Péter, vigyázz, Árpád, nagyon vigyázz, mondtam magamnak, – ne engedd meg, hogy kihagyjon a szíved verése, ne hagyd eluralkodni kihagyó ütemű szívverésed vérbe boruló agyad fölött. Csöndesedj!” (uo. 127.) Az identitás széthasadásában, az önelidegenítés alteregós jelenségében a szerzői név és a polgári személy egyenrangú viszonya és egylényegűsége (egy „te”-hez tartozása) tükröződik. E kettős megszólíthatóságban a test-

élmény megkettőződése nem megy végbe, a két megnevezett figura egyetlen szívhez, egyetlen hús-vér individuumhoz kötődik. Ha korábban úgy láttuk volna, hogy egyértelműen a testetlen, a csak textuális identitással bíró alteregó tapasztalata dominál ezekben az alakmáster-ténetekben, itt most egy újabb értelmezés lehetősége tárul fel: az egy testben működő szellemi egyedek képzete jelenik meg, amelyek valamiféle szintézisben, egy valamiféle összejátszásban állnak egymással. Az önmagára visszatekintő ént a testélmény egységes jellege meggátolja abban, hogy a szerepet és identitást teljesen elválasztva tekintse, így mindenekelőtt e sajátos egyszerre létezés jelentéseit kell olvasnunk. Ennek az egylényegűségnek a látószögéből szemlélve valamivel talán érthetőbbnek tűnik Lőrinc Péter önéletrajzírói státusza is.

Láng Árpád expersszionisztikus-dadaisztikus figurájának kiiktatásával megnyitott személyességi-személytelenségi játékok szerb nyelven publikáló alakmásokat, szerb hangzású neveket is érvényesítenek, amelyek révén Lőrinc Péter úgy érzékeli, hogy a jugoszláv közönség végül is szerbhorvát írónak tartotta. Az ide kapcsolódó emlékek feltárása széleskörűen tükrözi a szerb–magyar viszonylatiságot illető érzékenységeket, az *Ék* folyóiratot illetően például megállapításra kerül, hogy a szerbek felé nem voltak kapcsolatai, de később mégis „egy bizonyos proletár egységfrontot képviselt, bizonyos fokú nemzeti egységfrontot, ha nem is jutott el az 1936-os *Híd* elgondolásáig, a Népfrontplatformig” (uo. 53). Börcsök Erzsébetnek *A végtelen fal* című 1934-es regényét bírálva Lőrinc azt állítja, hogy nem tudta megírni a hiányzó torontáli regényt, hogy az erős szakirodalmi feldolgozottság ellenére sem ismerte a torontáli falu agrárviszonyait és a kastély uraihoz húzta a szíve. A testvériség–egység szűkítően téves értelmezését rója fel a szerzőnek, és a figurák egymástól való etnikai alapú eltávolítását is indokolatlannak érzi: „Nemzeti vonalon is elmaradt a korától, korának társadalmától, elítélte a kastélyt megrohamozó »csőcselékét«, az 1918-as agrárforradalmi kísérlet földnélkülijeit, és észre sem vette, hogy egyként rohannak a kastély felé a szerbek és magyarok, románok és szlovákok, s ha látja és méltányolja a testvériség–egységet, csupán a kastély magyar urának meg a szerb tisztnek forradalmi kísérletet elnyomó, elfojtó együttműködésében látja azt meg.

Szerelemről sem lehet itt szó szerb és magyar között, mert közénk épül (vagy építi ő maga) a végtelen, az elválasztó, valószínűleg örök (hisz végtelen) fal" (uo. 52).

Lőrinc Péter több síkon is hiányvonatkozásként élve meg a testvériség-egység valódi megvalósulási lehetőségeit, a személyes azonosságtudatba építi be ezt a konstrukciót, és a szerb–magyar testvériség-egység metaforikus megtestesítőjeként határozza meg magát: „Gykeztem az *eleven szerb–magyar testvériség-egység lenni* abban az időben, a harmincas és negyvenes években, szerbhorvát nyelven is előadva és írva a magyar mellett, mint a szerb és horvát haladó folyóiratok állandó munkatársa" (uo. 55). Másutt: „Én akkor már rég összekapcsoltam a szerb–magyar kulturális törekvéseket, személyemben is, szinte már állandóvá vált kétnyelvűségemmel" (uo. 144).

A nemzeti kettősség, hármasság mindenekelőtt Žarko Plamenac (bár a Marko Plamenac és több egyéb név is előfordult) Lőrinc Péter és a Löbl Árpád név révén jön létre, hiszen a *Glasnik Jugoslovenskog Profesorskog Društva* című folyóirat egyedüliként a polgári nevet tünteti fel szerzői névként a kor oktatási helyzetét bíráló, harcosnak minősülő pszichopedagógiai írások alatt, így történt meg, írja „hogy a barátaim is el-el vitatkoztak velem Plamenac írásairól anélkül, hogy tudták volna, hogy éppen vele állnak szemközt" (uo. 56). A cikkek szerzője, a „bitolai affér hőse", a nyilvános identitás bástyái mögé húzódva szembesül a barátokat is megtévesztő, a megjelenés híján lévő alakok gondolatait érintő kritikai reflexiókkal. A *Pirkadás* elbeszélője így fogalmaz: „e három néven ismert, de külön-külön a haladó olvasótábor. Mert senki sem tudott a három név viselőjének azonosságáról" (uo. 164).

Az *Esztétikai skiccek* darabjaiban az expresszionizmus haláláról és az aktivizmus világnézetes művészetéről is szó esik. Lőrinc aktivizmusképét az a megállapítás jellemzi, hogy „nem nacionalisztikus, de nem is csupán internacionális, hanem univerzális, kozmikus. Művésze is az egész világmindenség káoszának szintézisét vetíti ki a világba" (LÁNG 1973; 422). Bori Imre Gustav Matošról beszélve, azt emeli ki, hogy ő a „nemzeti elégedetlenségnek egy olyan motívumát bontakoztatta ki a horvát irodalomban, amely a horvát expresszionizmust is befolyásolta,

hiszen olyan nemzeti törekvéseket kapcsolt össze ezzel a »nemzetközi« izmussal, amely még a nemzetileg oly determinált magyar irodalomban is hiányzott, s expresszionista megvalósulásaiban hiába keresnénk” (BORI 1970; 123–124). Lőrinc Péter a parasztlázadások országokénti speciális vonásairól értekezve a szerbség kapcsán tesz egy idevágó megjegyzést: „A szerb nemzeti köntösben harcol társadalmi vonalon is” (LŐRINC 1978; 43). Az expresszionizmus Szerbiában is aktivizálta a nemzeti problematikát, s amikor a Stanislav Vinaver és a Rastko Petrović vezette csoportosulás úgymond kikapcsolta a nemzetit mint problémát, áthelyzte egy másik síkra és beiktatta a irodalmi-nyelvi viták kérdéskörébe. A vajdasági szerb expresszionisták műveiben viszont egyértelműen centrális helyet foglalt el a nemzeti problematika (lásd. VUČKOVIĆ 2011; 12). Feltehetjük, hogy szerb környezetben élve, horvát lapok munkatársaként a nemzetinek és a társadalmnak azt a szimbiózisát, amelyben a nemzetin vannak a döntő hangsúlyok, Lőrinc Péter is érzékelhette, és hogy a nemzeti és kisebbségi érzékenység, amely a visszaemlékezésekben főként a harmincas évektől érhető tetten, a gondolkodásában nem független ettől a tapasztalattól. Bori Imre úgy látja, hogy „a pragmatista osztályharcos felfogás megkerülni látszott a nemzeti-nemzetiségi kérdést, jelentősebb nyomát írónk addigi műveiben nem találtuk” (BORI 1979; 2).

A *Pirkadás*, amely a harmincas éveket beszéli el, bár a fennálló osztályfrontokra kiemelten figyel, a vajdasági együttélési tapasztalatok nyomán szól a nemzeti kérdés megoldatlanságairól, regisztrálja a nemzeti alapú kilengéseket is, az utcán magyarul beszélőknek a bandák általi inzultálását: „és ha a feneketlen sötétségbe burkolt utcán magyar szó ütötte meg a fülüket, bevették a magyarul beszélők fejét” (LŐRINC 1978; 12). Megjegyzéseket tesz a Ljotić-párti *Buđenje* nacionalizmus-felfogása kapcsán, észrevételezi, hogy 1934 és 1936 között hivatalos intézkedések történnek a magyar kultúra korlátozására, utal a magyar színházi intézmények hiányára stb., később felveti a magyar határsávok elszervesítésének a kérdését is. Közben azt is jelzi, nyilvánvalóan a szociális egyenlőség és igazságosság lehetséges megvalósulásának reményében, hogy a párt és az irányítása alatt működő szakszervezet a földreformot meghirdetve, „nemzeti és egyéb különbségekre való tekintet nélkül mind szerb, mind

magyar és más nemzetiségű földnélküliknek is kívánt földet juttatni ingyen, minden megváltás nélkül, a nemzetköziség alapján állva” (uo. 12). Löbl Árpád, miközben sorozatosan létesíti az új identitásdimenziókat, az egymástól elválaszthatatlan, de egymásra visszavezethetetlen figurákat, olyan identitásaspektus is van, amelytől megválik. A zsidó származás tudata megvan benne, származását vállalja, világos számára, hogy ezt nem választhatja meg, s ettől nem is válhat meg, így ez még Bitolában is hatással van például az oktatási-csoportképzési tevékenységére. Ezekben az években az *áthidalás* gyakorlataként értett népfrontos összekovácsolódás, egybefonódás többsikű ideológiáját igyekezett megvalósítani: „Igyekeztem beilleszkedni, egybefonódni és egybefonni a macedónt és a spanyol zsidót, a Crna Gora-it meg a görögös cincárt...” (uo. 161). Azonban nem vallja magát a zsidó vallás követőjének, és nemzeti értelemben magyar nemzeti identitással rendelkezőként határozza meg magát. Miközben a következőket írja: „Elfogadtam a nemzet leninista meghatározását, s úgy tartottam, hogy a zsidóság nem illik bele a »nemzet« definíciójába, mert sem közös területe, hazája, sem saját nyelve nincsen” (uo. 146).

A kommunistákhoz való odatartozás élménye beépül az én-rendszerbe, ahol identitáskategória formájában képződik le. „Kommunista voltommal és zsidó származásommal tisztában voltam” (uo. 55). Az izraelita vallás jelentésköreiből kilépve, ilyen értelemben nem tekinti magát zsidónak. A különböző szocializációs hatásoktól függően a nemzeti identitást is jellemezheti bizonyos variencia, de ez Lőrinc Péter esetében az általános változások, osztódások és variálódások közepette sem fordul elő. Egyszerű és világos kijelentés jelzi hattározottan magyar identitástudatát, magyar nemzeti identitásának stabil mivoltát. „Tizenhat éves koromban megszűntem »vallásos« lenni, abbahagytam a templomba járást, és bizonyos sorsközösségi érzésen kívül megszűntem zsidó lenni. Nemzetileg magyarnak éreztem magamat” (uo. 148). A nyelvi sors azonban, amelyet viselnie kell a macedóniai, de szerb államnyelvi dominanciával működő többnyelvűségi kényszerhelyzetben, meglehetősen bonyolultan alakul: „Hiszen mondanom sem kell, hogy szerb nyelven folyt a tanítás (s így én, a magyar tanár a macedón fiúknak lányoknak a

talán német nyelvű szöveget szerbre fordítottam, és ezt mindannyian természetesnek találtuk, és valamennyien egészen tűrhető szerb irodalmi nyelven társalogtunk és írtunk” (uo. 101).

Az etnikai identitást nyilvánvalóan a nyelv reprezentálja számára, ezért is éli át a macedón nemzeti ébredés idején, ahogyan fogalmaz, gyarmati területen élve, szerbül, horvátul publikálva a nyelvfeljtés, a nyelvvesztés rémületét, s teszi fel a kérdést, hogy az anyanyelve az övé-e még? „Szerbül tartottam előadásaimat, jórészt szerbül írtam a szerbhorvát folyóiratokba. Ekkor már a *Hídnak* is munkatársa voltam, és egy nap magamba mélyedve feltettem magamnak a kérdést: Vajon tudok-e még magyarul? Elrémültem – éppen a *Hídnak* írtam valamit, tehát magyarul –, te jó isten vajon magyar nyelv-e az, amelyen írok, magyar szavakat használok-e még?” (uo. 149). Ugyanakkor az önreprezentáció emlékezeti szintjein olyan szolidaritási azonosulási narratívákat állít elő, amelyben az identifikációs lehetőségek sorát említi. A szolidaritás által megidézett nemzeti dimenziók egyszerre lépnek be az azonosság felépítésébe: „A sorsközösséget pedig egyre inkább minden elnyomott osztállyal és minden elnyomott néppel éreztem, a zsidóval ugyanúgy, mint más népekkel, bizonyos humanizmus talapzatán állva, de sorra felfedezve magamban mindazokat a népeket, amelyek egy-egy elnyomó ellen harcot indítottak, vagy egyszerűen szenvedtek az elnyomás következtében” (uo. 148). Miközben a szolidaritás érzése különböző nemzeti jellegű belső azonosságokat teremt, ebben a sajátos én-rendszerben, mint az eddigiekben is láttuk már, megjelenik a macedón, a spanyol, a kínai. Az önbemutatósi és önazonosítási folyamat elbeszélésben a saját zsidóságához való viszonyából, a zsidó tudatból viszont már csak a zsidó hangokra való belső rezonancia marad meg: „Ebben az időben egyszerre fedeztem fel magamban a macedónt, a spanyolt, a kínait és újra a zsidót is, hiszen Hitler ellenük is irtóhadjáratot indított. Lehet, sőt valószínű, hogy a zsidót erősebben éreztem magamban, mint a távoli kínait, mert a múltból való lami még rezonált bennem a zsidó hangokra; míg kínaiakat sose láttam. Azon egyszerű oknál fogva, hogy az absztrakt emberszeretetet sohasem lehet olyan intenzív, erőteljes mint a látott, ismert ember, barát vagy barátnő iránt érzett szeretet, szerelem” (uo. 148).

IRODALOM

- BORI Imre (1970): A magyar, a szerb és a horvát avantgarde. *Híd*, 2., 119–147.
- BORI Imre (1979): Löbl Árpád – Láng Árpád – Žarko Plamenac – Lőrinc Péter. (Adalékok egy pályaszakasz történetéhez). *Létünk*, 2., 362–376.
- LÁNG Árpád (1973): Esztétikai skiccek. A verseim. In *Márciusi Zsoltár. A jugoszláviai magyar avantgarde költészete*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 401–405.
- LÁNG Árpád (1973): Esztétikai skiccek. Aktivizmus. In *Márciusi Zsoltár. A jugoszláviai magyar avantgarde költészete*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 419–422.
- LŐRINC Péter (1962): *Válságok és erjedések (1918–1921)*. Emberek az embertelenségben I. Forum Könyvkiadó, Novi Sad
- LŐRINC Péter (1965): *Vándorlások (1921–1930)*. Emberek az embertelenségben II. Forum Könyvkiadó, Novi Sad
- LŐRINC Péter (1978): *Pirkadás (1930–1941)*. Emberek az embertelenségben III. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- Márciusi zsoltár. A jugoszláviai magyar avantgarde költészete* (1973). Hagyományaink IV. Válogatta, az utószót és a jegyzeteket írta Bori Imre. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- VUČKOVIĆ, Radovan (2011): Poetika srpske avangarde. Ekspresionizam. *Službeni glasnik*, Beograd

**A MALAC, AKI LEMÁSZOTT A PANELHÁZ
OLDALÁN** (2011-2017, OLAJ, VÁSZON, 80×80 CM)

